



## MỘT SỐ GIẢI PHÁP BẢO TỒN VÀ PHÁT HUY GIÁ TRỊ DI TÍCH KHẢO CỔ TẠI CỔ ĐÔ HOA LƯ GẮN VỚI PHÁT TRIỂN DU LỊCH

Nguyễn Hồng Thủy<sup>1</sup>

Ngày nhận bài: 23/4/2023

Ngày chấp nhận đăng: 21/5/2023

**Tóm tắt:** Trong kho tàng di sản văn hóa Việt Nam, các di tích khảo cổ học thời Đinh – Tiền Lê tại Khu di tích lịch sử - văn hoá Cổ đô Hoa Lư là một loại di sản đặc biệt và cực kỳ quý hiếm. Tuy di tích thời Đinh – Tiền Lê không nhiều so với các thời kỳ khác nhưng các di tích khảo cổ học thời kỳ này lại mang giá trị vô cùng lớn lao trong tiến trình lịch sử dân tộc. Các phát hiện khảo cổ học cho thấy thời Đinh – Tiền Lê có các thành tựu cơ bản trong việc xây dựng thành lũy, cung điện, công trình kiến trúc, điêu khắc, sản xuất vật liệu, trang trí mỹ thuật, tôn giáo,... Vì vậy những di chỉ khảo cổ học về thời vương triều Đinh – Tiền Lê được khai quật, nghiên cứu, bảo tồn tại Cổ đô Hoa Lư là những bằng chứng có giá trị đặc biệt quan trọng trong hệ thống di sản văn hoá gắn liền với triều đại Đinh – Tiền Lê. Do đó, việc bảo tồn và phát huy giá trị di tích khảo cổ thời Đinh – Tiền Lê tại Khu di tích lịch sử - văn hoá Cổ đô Hoa Lư không chỉ góp phần phục dựng lại giai đoạn lịch sử “bản lề” của dân tộc ta cách đây hơn 1000 năm mà còn góp phần thiết thực thực hiện chủ trương phát triển văn hóa gắn với du lịch trong thời kỳ hội nhập quốc tế của tỉnh Ninh Bình.

**Từ khóa:** bảo tồn, di tích khảo cổ thời Đinh - Tiền Lê, phát triển du lịch

### SEVERAL SOLUTIONS TO PRESERVE AND PROMOTE ARCHAEOLOGICAL RELICS' VALUES IN HOA LU ANCIENT CAPITAL IN ACCORDANCE WITH TOURISM DEVELOPMENT

**Abstract:** In the treasure of Vietnamese cultural heritages, archaeological relics of the Dinh - Tien Le dynasties at the Hoa Lu ancient capital historical - cultural relic area are the special and extremely rare ones. Although the relics of these dynasties are not as many as those of other periods, the archaeological relics of the Dinh - Tien Le period are of great value in the process of national history. Archaeological findings show that the Dinh - Tien Le dynasties had basic achievements in the construction of ramparts, palaces, architectural works, sculpture, material production, art and religious decoration, etc. ... Therefore, the archaeological sites of the Dinh - Tien Le dynasties excavated, researched and preserved in the ancient capital of Hoa Lu are evidence of particularly important value in the cultural heritage treasure which are associated with the Dinh - Tien Le dynasties. Therefore, the preservation and promotion the value of archaeological relics of the Dinh - Tien Le dynasties at Hoa Lu ancient capital historical - cultural relic area not only contributes to the restoration of the "hinge" historical period of our nation more than 1000 years ago, but also implements practically the policy of cultural development associated with tourism in the period of international integration of Ninh Binh province.

**Keyword:** preserve, archaeological relics at Dinh - Pre Le dynasties, tourism development

<sup>1</sup> Khoa Văn hóa – Du lịch, Trường Đại học Hoa Lư; Email: [nhtuy@hluv.edu.vn](mailto:nhtuy@hluv.edu.vn)



## 1. Giới thiệu

Kinh đô Hoa Lư là vùng đất có vị trí chiến lược, gắn liền với quá trình hình thành, tồn tại và phát triển của Nhà nước phong kiến Trung ương tập quyền đầu tiên ở nước ta. Trong suốt 42 năm (968-1010), kinh đô Hoa Lư đã đánh dấu những bước ngoặt quan trọng trong lịch sử dân tộc đó là mở ra thời kỳ độc lập, đặt tiền đề cơ bản cho công cuộc xây dựng đất nước, thống nhất quốc gia. Chính vì vậy, lịch sử nghiên cứu về kinh đô Hoa Lư đã nhận được sự quan tâm đông đảo của các nhà sử học, đặc biệt là các nhà khảo cổ học. Trong những năm qua, tỉnh Ninh Bình đã dành nhiều sự quan tâm đến khu di tích lịch sử - văn hoá Cổ đô Hoa Lư. Chính quyền địa phương đã phối kết hợp cùng với các cơ quan nghiên cứu khoa học về di sản ở trung ương như Viện Khảo cổ học Việt Nam, Viện Nghiên cứu Kinh thành,... trong công tác nghiên cứu khai quật khảo cổ học, công tác bảo tồn di sản văn hóa (giữ nguyên trạng, trùng tu, tôn tạo...). Từ năm 1969 Bảo tàng Lịch sử Việt Nam đã kết hợp với Ty Văn hóa Ninh Bình mở đợt khảo sát toàn vùng đất Cổ đô Hoa Lư. Đợt khảo sát đã khai quật tường thành phía Đông và Đông Bắc Hoa Lư để nghiên cứu tường thành về cấu trúc, kỹ thuật xây thành. Kết quả đợt công tác đã cho mọi người lần đầu tiên biết đến các khu vực, các đoạn tường thành, cấu trúc kỹ thuật xây thành Hoa Lư. Và sau đó từ các năm 1976 – 1977, 1984, 1991, 1997 – 1998 và 2009 – 2010, 2021, Bảo tàng Hà Nam Ninh, Viện Sử học, Viện Khảo cổ học, cùng với các cơ quan chức năng tiến hành nhiều đợt nghiên cứu, khai quật và thám sát khảo cổ tại các điểm thuộc xã Trường Yên, huyện Hoa Lư phát hiện nhiều dấu tích của các đoạn tường thành, nền móng kiến trúc cung điện, các di tích lịch sử... với hàng nghìn hiện vật. Đặc biệt trong đó có những hiện vật vô cùng độc đáo và giá trị.

Những bí ẩn của lịch sử hơn ngàn năm trước dần được hé lộ và giải mã bởi các phát hiện mới về khảo cổ học tại Cổ đô Hoa Lư. Các cuộc điều tra khảo cổ học đã cho thấy thành Hoa Lư có quy mô to lớn, được xây dựng trên cơ sở nối liền nhiều quả núi thiên nhiên bằng các đoạn tường thành. Những dấu ấn thời Đinh - Lê hiện diện rất nhiều ở những giai đoạn sau đó, đặc biệt là ở thời Lý đã tiếp thu toàn diện kỹ thuật xây dựng các vòng thành, kỹ thuật xử lý nền móng các công trình kiến trúc, cũng như phong cách trang trí mỹ thuật trên vật liệu xây dựng và đồ gia dụng ... của thời kỳ trước đó [6]. Kết quả công tác nghiên cứu khảo cổ đã góp phần minh chứng lịch sử về Kinh đô Hoa Lư với một vai trò không thể thay thế trong lịch sử dân tộc, đã từng chứng kiến những khúc khải hoàn rất vẻ vang trong sự nghiệp thống nhất đất nước, chống giặc ngoại xâm. Kinh thành Hoa Lư xưa là một công trình quân sự rất có giá trị của thế kỷ X, là cội nguồn của sự hình thành Kinh đô Thăng Long và nghệ thuật Lý Trần phát triển rực rỡ trong lịch sử Việt Nam [2].

Ngày nay, khi một phần dấu tích của kiến trúc thế kỷ X dưới lòng đất dần dần được phát lộ cho chúng ta hiểu thêm về những quyết sách của các thế hệ cha ông buổi đầu giành nền tự chủ, củng cố và xây dựng quốc gia. Một điểm đáng lưu ý trong công tác khảo cổ và bảo tồn di sản là những dấu tích được tìm thấy trong cuộc khai quật qua thời gian cũng bị hư hại nặng và bị xáo trộn nhiều. Vì vậy, nhiệm vụ quan trọng của các nhà khoa học, khảo cổ học, nhà quản lý và của cộng đồng là bảo vệ nguyên trạng khu di tích lịch sử văn hóa Cổ đô Hoa Lư. Trên cơ sở đó, các bên liên quan tiếp tục đưa ra kế hoạch nghiên cứu làm rõ giá trị của di tích, đồng thời phát huy giá trị của khu di tích gắn với việc phát triển du lịch tỉnh Ninh Bình.

## 2. Nội dung

### 2.1 Tính cấp thiết phải bảo tồn, phát huy giá trị di tích khảo cổ Đinh – Tiền Lê tại Khu di tích lịch sử - văn hoá Cổ đô Hoa Lư

Trải qua những biến động của lịch sử, Kinh đô Hoa Lư xưa chỉ còn lại những di tích vùi sâu dưới mặt đất. Kết quả khai quật nghiên cứu khảo cổ học ở khu vực Di tích Cổ đô Hoa Lư cho thấy không gian phân bố di tích thuộc khu vực trung tâm của kinh đô thực tế rộng gấp ba lần so với khu vực khoanh vùng bảo vệ Khu di tích Cổ đô Hoa Lư hiện nay, kéo dài từ Ngòi Chèm đến hết khu cánh đồng Nội Trong, tổng diện tích phân bố trong khoảng gần 40ha. Tuy nhiên, hiện nay chỉ mới có diện tích gần 10ha là đất được quy hoạch trong phạm vi di tích Cổ đô Hoa Lư là được bảo vệ. Phần còn lại, chủ yếu là ở khu cánh đồng Nội Trong vẫn là khu vực đất thổ canh, thổ cư, đất nghĩa trang và đất dịch vụ du lịch. Trong tổng số gần 22,5ha diện tích đất ở khu Nội Trong, hiện có khoảng 6,5ha đất thuộc dự án dịch vụ du lịch đã bị đào mức xâm hại, dẫn đến di tích ở đây bị tác động đáng kể. Đối với phần diện tích 16ha còn lại là đất ruộng, đất thổ cư và đất nghĩa trang của người dân xã Trường Yên [4]. Chính vì vậy cần có phương án quy hoạch tổng thể phân bố vị trí các di tích khảo cổ, bảo tồn và phát huy giá trị di tích.



Bên cạnh đó, tại khu vực đền thờ vua Lê Đại Hành, Trung tâm bảo tồn di tích lịch sử văn hóa Cố đô Hoa Lư đã thực hiện trưng bày các dấu tích khảo cổ thu được tại Hoa Lư năm 1997, phân theo từng giai đoạn lịch sử của các triều đại ở thế kỷ X đến thế kỷ XIV như: Đinh - Lê, Lý và Trần. Tuy nhiên, trên thực tế gần như toàn bộ những dấu ấn kiến trúc thế kỷ X hầu như còn nằm dưới lòng đất, việc nghiên cứu khảo cổ ở đây có nhiều khó khăn vì Cố đô Hoa Lư nằm trong vùng địa lý có các mạch nước ngầm, các vết tích vật chất có độ nung chưa cao dẫn đến việc các di vật hay vết tích khảo cổ sau khi phát lộ rất dễ bị vụn nát. Ngoài những vấn đề về tự nhiên và xã hội có ảnh hưởng đến việc bảo tồn thì vấn đề về tình trạng kỹ thuật như các công trình làm bằng vật liệu đơn giản thô sơ: thành lũy, hầm bằng đất... bản thân những công trình này đã không có tính bền vững lâu dài nên luôn là bài toán khó cho công tác bảo tồn và trùng tu di tích. Việc khắc phục sự xuống cấp và đảm bảo tính bền vững và độ ổn định lâu dài của các di tích là một nhiệm vụ nan giải, phức tạp đòi hỏi những hoạt động nghiên cứu khoa học, kỹ thuật chuyên sâu. Chính vì vậy, nếu có khai quật thì cần có kế hoạch chu đáo, tỉ mỉ với các lộ trình khoa học. Làm được như vậy chúng ta sẽ dần khôi phục được bộ mặt của Kinh đô Hoa Lư thế kỷ X, trung tâm văn hoá Việt Nam thế kỷ thứ X, biểu trưng cho tinh thần bất khuất, tự lực, tự cường, thống nhất quốc gia trong lịch sử Việt Nam.

## **2.2 Một số giải pháp quản lý, khai thác giá trị di tích khảo cổ gắn với phát triển du lịch văn hoá của Ninh Bình**

Trong những năm qua, công tác bảo tồn, phát huy giá trị di tích khảo cổ thời Đinh – Tiền Lê tại Cố đô Hoa Lư luôn được quan tâm, chú trọng. Di tích khảo cổ của triều đại Đinh – Tiền Lê ở Cố đô Hoa Lư là di sản văn hóa độc đáo, là tài sản văn hóa có giá trị trong kho tàng lịch sử, văn hóa của Việt Nam. Qua những thăng trầm lịch sử, đến nay ẩn sâu trong lòng đất các vết tích kiến trúc của thành Hoa Lư vẫn còn rất nhiều và cũng đã bị xáo trộn nặng nề. Do đó để hướng tới việc nghiên cứu, bảo tồn và phát huy mạnh mẽ các giá trị của di tích khảo cổ thời Đinh - Tiền Lê cần tập trung vào một số giải pháp sau:

*Thứ nhất:* Quy hoạch bảo tồn di tích khảo cổ. Trong quá trình triển khai nghiên cứu xây dựng bản đồ quy hoạch khảo cổ toàn bộ khu vực Cố đô Hoa Lư, cần tiếp tục mở rộng phạm vi khai quật nhằm mục đích làm rõ phạm vi, quy mô thành quách, không gian phân bố hệ thống di tích, kiến trúc và một số yếu tố kỹ thuật xây dựng... trên cơ sở đối sánh với những nguồn thông tin mà sử sách đã ghi chép. Cần hoàn thiện hồ sơ di tích, quy hoạch, bảo vệ nguyên trạng diện tích di tích khu vực từ Ngòi Chèm đến hết khu cánh đồng Nội Trong; tổ chức lấy ý kiến người dân để thực hiện di dời những hộ dân đang lấn chiếm, ảnh hưởng đến giá trị di sản.

*Thứ hai:* Hoàn thiện cơ sở hạ tầng, cơ sở vật chất kỹ thuật. Trong công tác bảo tồn hiện nay, các cấp quản lý cần xây dựng một bảo tàng hiện đại nhằm bảo quản, lưu giữ, trưng bày những hiện vật thu được từ quá trình khai quật. Việc làm này đòi hỏi phải có một quy trình chặt chẽ. Mặt khác, sau khi chỉnh lý hiện vật cần xây dựng hồ sơ báo cáo khoa học, có kết quả thẩm định chính xác rồi mới bàn giao cho bảo tàng lưu giữ, bảo quản, trưng bày và phát huy giá trị. Ban quản lý di tích cần có hệ thống các kho bảo quản di vật khảo cổ học đạt tiêu chuẩn, được trang bị hiện đại nằm liền kề với nhà trưng bày di vật tại di tích. Hiện vật trong kho của Ban quản lý di tích cần được bảo quản theo đúng quy định. Điểm quan trọng là 100% tài liệu, hiện vật cần được bảo quản định kỳ theo quy định của Bộ Văn hóa – Thể thao – Du lịch. Nếu làm tốt vấn đề này sẽ giúp các nhà nghiên cứu, khảo cổ, Trung tâm bảo tồn di tích lịch sử - văn hóa Cố đô Hoa Lư dễ dàng theo dõi, ổn định môi trường trong kho, ngăn chặn những tác động của vi sinh vật có hại đến hiện vật, xử lý kịp thời những hiện vật đang ở chế độ bảo động về tình trạng xuống cấp.

Đối với việc tổ chức tham quan, cần có các chỉ dẫn đầy đủ hơn và trực quan hơn cho du khách như: bản đồ chỉ dẫn vị trí các điểm tham quan, hệ thống các biển chỉ dẫn có nội dung rõ ràng, dễ hiểu, đủ lớn và phù hợp với khung cảnh chung. Các con đường đi lại trong khuôn viên của khu vực bảo tồn cần được thiết kế đúng tiêu chuẩn cho xe điện hoạt động để du khách có thể tham quan hết các di tích. Điểm cần chú ý và cấp thiết là cơ quan quản lý cần phê duyệt việc bố trí lắp đặt nhà vệ sinh chất lượng cao tại những khu vực hợp lý trong lộ trình tham quan di sản.

Chính quyền, cơ quan chuyên môn cần đầu tư ứng dụng công nghệ kỹ thuật trong việc thăm dò, khai quật di tích khảo cổ bằng việc mua những máy móc hiện đại từ các quốc gia có nhiều thành tựu trong lĩnh vực khảo cổ. Có như vậy khi khai quật mới giữ được nguyên trạng di vật, phát hiện thêm được nhiều những di tích còn nằm trong lòng đất.



*Thứ ba:* Đa dạng các hoạt động du lịch và dịch vụ du lịch tại di tích khảo cổ thời Đinh – Tiền Lê thuộc Khu di tích lịch sử - văn hóa Cố đô Hoa Lư. Sở Văn hoá – Thể thao tỉnh Ninh Bình, Trung tâm bảo tồn di tích lịch sử - văn hoá Cố đô Hoa Lư cần xây dựng thêm các không gian trưng bày giới thiệu về Kinh đô Hoa Lư xưa và nhà nước Đại Cồ Việt, trưng bày các hiện vật khảo cổ hiện có để du khách có thể hình dung và bao quát được quy mô của di tích. So với thực trạng hiện nay, trong Nhà trưng bày di vật, nên có các bảng thông tin giới thiệu các loại hình di vật tiêu biểu phát hiện được tại di tích như các bản đồ, tranh ảnh về di tích, về các cuộc khai quật khảo cổ học tiêu biểu, mô hình về kiến trúc di tích. Việc làm này sẽ hỗ trợ rất lớn cho khách tham quan muốn tham quan tự do. Đặc biệt tái hiện Kinh đô Hoa Lư thời Đinh – Tiền Lê thông qua việc xây dựng các bộ phim 3D về Kinh thành cổ để du khách có thêm những hình dung sống động về lịch sử Kinh đô xưa.

*Thứ tư:* Tuyên truyền, xúc tiến du lịch và liên kết với các công ty lữ hành. Với di tích khảo cổ thời Đinh – Tiền Lê – một di tích đậm đặc những giá trị lịch sử đồng thời gắn liền với Khu di tích lịch sử - văn hoá Cố đô Hoa Lư và nhiều địa danh nổi tiếng thu hút khách du lịch ở Ninh Bình thì khâu tuyên truyền cần đặc biệt chú trọng. Trước hết, để tạo ấn tượng đặc biệt cho du khách các nhà quản lý cần vạch ra những ý tưởng về các chủ đề qua mỗi năm. Ví dụ như “Cố đô Hoa Lư ngàn năm văn hiến”; “Hoa Lư - Cố đô ngàn năm”; “Du lịch ẩm thực trên đất Cố đô”; “Về miền Cố đô”... Từ đó xây dựng những chương trình du lịch quảng bá chủ đề năm du lịch, quảng bá giá trị của điểm du lịch trên các phương tiện truyền thông nhất là những phương tiện truyền thông mới – nơi mà bộ phận giới trẻ quan tâm như các trang mạng xã hội Facebook, Youtube, Tiktok, Twiter, Zalo, Instagram... Ngoài ra, cần thường xuyên tổ chức các cuộc thi ảnh đẹp, check-in trên các trang tin điện tử du lịch của tỉnh Ninh Bình nhằm giới thiệu đến đông đảo công chúng về những giá trị lịch sử, văn hoá, khoa học của khu di tích khảo cổ. Những hoạt động này có tác động tích cực đến các cơ quan, tổ chức trong và ngoài nước, các trường học, các công ty du lịch... tạo ấn tượng tốt đẹp, kích thích nhu cầu tìm hiểu của khách du lịch đối với di tích khảo cổ thời Đinh – Tiền Lê nói riêng và quần thể danh thắng Tràng An nói chung.

*Thứ năm:* Tuyên truyền và nâng cao nhận thức giá trị di tích khảo cổ. Một giải pháp quan trọng để bảo tồn và phát huy giá trị của các di tích khảo cổ đó là việc tuyên truyền và nâng cao nhận thức của cộng đồng xã hội, người dân địa phương về vai trò và tầm quan trọng của di tích khảo cổ đối với nền văn hóa hiện nay. Sức sống của di sản phụ thuộc vào phần lớn vào hiệu quả của công tác tuyên truyền pháp luật, nâng cao ý thức tôn trọng, bảo vệ và phát huy giá trị di tích trong các tầng lớp nhân dân, trong đó đặc biệt quan trọng đối với thế hệ trẻ tỉnh Ninh Bình. Việc đưa hình thức trải nghiệm thực tế tại khu di tích sẽ là hình thức tuyên truyền phù hợp nhất, kích thích trí tò mò, mong muốn tìm hiểu lịch sử của du khách. Tại nhà trưng bày du khách có thể trải nghiệm trực tiếp thông qua xem những bộ phim tư liệu ngắn, được quan sát quá trình khai quật qua các tư liệu hình ảnh chân thực sẽ giúp du khách thêm hiểu biết và tự hào về lịch sử dân tộc; hay trải nghiệm các trò chơi dân gian như “Cờ lau tập trận”... ngay tại khuôn viên khu di tích sẽ giúp du khách đặc biệt là các bạn trẻ hiểu thêm hiểu về một quá khứ oai hùng của ông cha... Việc được trải nghiệm thực tế ngay tại chính di tích sẽ là hình thức tuyên truyền đạt hiệu quả cao nhất từ đó hình thành trong mỗi con người lòng yêu quê hương, đất nước, nâng cao được ý thức chung về bảo vệ di tích, để người dân địa phương tự nguyện, tự giác tham gia vào hoạt động bảo vệ và giữ gìn di tích.

### **3. Kết luận**

Công tác bảo tồn và phát huy giá trị di tích khảo cổ học thời Đinh – Tiền Lê tại Khu di tích lịch sử - văn hoá Cố đô Hoa Lư không chỉ đóng góp vào công cuộc phát triển văn hóa mà còn tạo thêm nguồn lực cho phát triển du lịch Ninh Bình theo hướng bền vững. Bảo tồn và phát huy giá trị di sản văn hóa nói chung và di tích khảo cổ học thời Đinh – Tiền Lê chính là góp phần thực hiện thành công Quyết định 1230/QĐ-TTg ngày 15/7/2021 của Thủ tướng Chính phủ về việc phê duyệt Chương trình bảo tồn và phát huy bền vững di sản văn hóa Việt Nam giai đoạn 2021 – 2025, đóng góp vào sự nghiệp xây dựng nền văn hóa Việt Nam tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc.



## TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Đặng Công Nga (2002), *Kinh đô Hoa Lư thời Đinh và Tiền Lê*, Sở Văn hóa Thông tin tỉnh Ninh Bình xuất bản.
- [2] Kỷ yếu Hội thảo khoa học Ninh Bình trong tiến trình lịch sử và sự nghiệp đổi mới (2022), Nxb Hồng Đức, tr. 617.
- [3] Nguyễn Ngọc Quý (2022), “*Diện mạo văn hóa Ninh Bình 10 thế kỷ đầu công nguyên*”, tài liệu hội thảo Ninh Bình trong tiến trình lịch sử và sự nghiệp đổi mới, ngày 23/03/2022, tr. 52-63.
- [4] Nguyễn Ngọc Quý và cộng sự (2021), *Báo cáo tổng thuật đề tài Nghiên cứu lịch sử vùng đất từ ngã ba sông Bôi đến kinh đô Hoa Lư (thuộc các huyện Nho Quan, Gia Viễn, Hoa Lư) từ đầu Công nguyên đến thời kỳ Nhà nước Đại Cồ Việt*, Tài liệu hội nghị không xuất bản.
- [5] Quyết định 1230/QĐ-TTg ngày 15/7/2021 của Thủ tướng Chính phủ về việc phê duyệt Chương trình bảo tồn và phát huy bền vững di sản văn hoá Việt Nam giai đoạn 2021 – 2025 vào tài liệu tham khảo.
- [6] Tống Trung Tín 2018, *Di sản cố đô Hoa Lư - Các giá trị lịch sử và văn hóa qua các phát hiện khảo cổ học, Vai trò của Nhà nước Đại Cồ Việt trong tiến trình lịch sử dân tộc Việt Nam*, Kỷ yếu Hội thảo khoa học, Nxb KHXH, Hà Nội: 746-761.

